

ga ženskog transvestizma (str. 183-203). Pristom se ne misli na osobu s pripisanom klasifikacijom transseksualne sklonosti nego na hrvatsku redovnicu koja je poslije burnog života provedenog u muškoj odjeći umrla u Rimu na glasu svetosti.

Na kraju knjige nalaze se rječnik osmanskih i južnoslavenskih pojmova, zemljovidi, bibliografija i kazalo osoba i mjesta.

Knjiga je znanstveno utemeljena studija o konfesionalizaciji čije izvorno značenje sadrži smisao traganja za poviješću balkanskih katolika između rimske reforme i osmanske stvarnosti u 17. stoljeću. Ona nije jedini mogući pristup toj temi, ali je pouzdan putokaz prema njoj. Iako nije lišena manjih faktografskih pogrešaka, npr. na str. 209 navodi se da je biskup iz Krbave prešao u Modruš 1420. ili čak 40 godina prije nego se to zaista zbilo, knjiga se odlikuje izrazitim umnim uvidom i akribičnom snagom izraza autora koji je relevantan sugovornik za temu koju kritički posreduje. Stoga se može preporučiti akademskoj zajednici i najširem čitateljstvu koje pokazuje interes za etnokonfesionalnu prošlost srednje i jugoistočne Europe u ranome novom vijeku.

Željko Holjevac

<https://doi.org/10.5559/di.29.3.09>

Yael Tamir **WHY NATIONALISM?**

Princeton/Oxford: Princeton University Press, 2019., 224 str.

Knjiga profesorice na Blavatnik School of Government Sveučilišta u Oxfordu i zagovornice liberalnoga nacionalizma, Yael Ta-

mir, *Zašto nacionalizam? (Why Nationalism?, Princeton University Press, 2019.)*, objašnjava zašto bi ljevica i liberali danas trebali usvojiti nacionalizam za postizanje svojih političkih ciljeva te zašto je potrebno obnoviti "partnerstvo" nacionalizma, liberalizma i demokracije kako bi se adresirali suvremeni problemi, a nacionalizam izbio iz ruku (krajnoj) desnici.

Tamir, bivša zastupnica izraelske Laburističke stranke u Knesetu, ministrica imigracije u jednom te ministrica obrazovanja u drugom ministarskom mandatu, upozorava na danas zaboravljene i zdravo za gotovo uzimane blagodati koje je omogućio nacionalizam – poput javnog obrazovanja nužnog za nacionalne države kako bi se usvojio zajednički nacionalni narativ i kreirala zamišljena zajednica. Nacionalna je država omogućila društvenu mobilnost, stvorila službeni jezik koji su bivši podanici, postavši građanima, mogli naučiti, za razliku od transnacionalnih jezika elita (latinski, francuski itd.). Tako je stvoren okvir u kojemu se mogu pronaći i visoka i niska kultura, narod i elita, odnosno stvoren je iznadklasni okvir.

Tamir dekonstruira mit o tobožnjaj zavedenosti i iracionalnosti masa kojima je potrebna didaktička pouka kako bi mogle donijeti racionalnu odluku, prihvatiti globalizam i odreći se nacionalne pripadnosti. Ona pokazuje da zauzimanje pozicije na osi globalno-nacionalno nije moralno pitanje (ljudi otvorena i zatvorena uma), nego se tiče interesa pojedinca, a gubitnici globalizacije neće prosvjetljenjem postati globalisti.

Polazeći od pretpostavke da je globalizacija uzrokovala previše individualizma, nagrizla brojne zajednice (tako i nacionalne) koje su omogućavale socijalna prava, a proizvela je brojne "gubitnike" oslabljeno-ga ekonomskog statusa, Tamir nudi odgovor u povratku nacionalizmu. Naime, nacionalizam, kako kaže, omogućava nadklasni savez, svijest o zajedničkoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, potrebnu za brigu prema drugim pripadnicima zajed-

nice i prihvaćanje redistribucije. Povratak nacionalizma tako je za Tamir racionalni odgovor na negativne posljedice globalizacije za dobar dio pučanstva. Za razliku od masa, čiji je racionalni odabir nacionalno, elite su, prema Tamir, pravi građani svijeta, dok se "proleterci svih zemalja" nikada neće ujediniti jer im jedino nacionalna država pruža okvir za zaštitu socijalnih prava. Socijaldemokratski i nacionalni osjećaji idu ruku pod ruku jer, kaže Tamir, ne možete biti za otvorene granice i jaku socijalnu državu. Globalizirani svijet, bez nacionalnih granica, ne može biti pravedan i demokratski. Naime, bez granica ne postoji društveni ugovor. Zato su potrebni "nečisti kompromisi" (str. 22-25) liberalne demokracije i nacionalizma.

Nakon što je Francis Fukuyama trijumfalno proglasio "kraj povijesti", odnosno konačnu pobjedu liberalne demokracije, one su zanemarile vrijednosnu komponentu države te je bez nacionalnoga sadržaja nastao kulturni, moralni i društveni vakuum. Gubitkom nacionalne komponente nestalo je učinkovito sredstvo za borbu protiv društvenih nejednakosti. Prazninu, koju je ljevica kreirala fokusom na pitanja identiteta, sve više popunjavaju desne stranke sa snažnim socijalnim programom, poput poljskoga PiS-a ili Nacionalnog okupljanja Marine Le Pen. Pod navedeno svakako ide i dio glasača Donalda Trumpa, kojima je primamljiv Trumpov slogan "America first" i s tim u vezi protekcionizam koji štiti njihova niskokvalificirana radna mjesta. Tamir to naziva "nacionalizmom ranjivih" (*nationalism of the vulnerable*). Multikulturalizam Tamir smatra distrakcijom koju su proizvele elite kako bi maknule pažnju s klasnih problema pre-

ma iznadklasnima – rodnim, rasnim itd., kako bi se fiktivno transcendirale klasne razlike i ta pitanja pomela pod tepih.

Tamir drži da liberalni demokrati trebaju oteti nacionalizam od desnih populista i iskoristiti ga za svoje političke ciljeve. To predlaže i Yascha Mounk, koji u knjizi *Ljudi protiv demokracije: Zašto je naša sloboda u opasnosti i kako je spasiti*, argumentira da bi "mainstream stranke" trebale usvojiti nacionalizam i pripitomiti ga. Tamir smatra da je nezadovoljstvo glasača desno populističkih opcija opravdano, ali taj "nacionalizam ranjivih" trebaju ukrotiti i uspješno kanalizirati liberalno demokratske stranke: "Kada oni koji trebaju državu ne vjeruju njezinim namjerama, oni su u iskušenju da se priključe anarhistima, populistima i antiliberalnim opcijama koje ne nude rješenja, ali adekvatno izražavaju njihov bijes" (str. 169).

Drugačiji od "nacionalizma ranjivih" jest "nacionalizam imućnih" (*nationalism of the affluent*), primjerice škotski, katalonski, baskijski ili flandrijski separatizam. Naime, u svakom od spomenutih slučajeva riječ je o bogatim pokrajinama koje, na kratkoročne staze, teže barem većoj fiskalnoj samostalnosti. Tamir procjenjuje da će se ti separatizmi "ugasiti" kada im centralne vlasti dadu veću ekonomsku autonomiju, što rezultira povećanjem socijalnih razlika unutar zajedničke države. Zato Tamir smatra da "nacionalizam ranjivih" ima jači moralni temelj (iz lijeve perspektive) od potonje vrste nacionalizma, odnosno moralno mu je superiorniji.

Budući da liberalne demokracije danas nemaju sadržaj, potrebno ga je ispuniti i kreirati novi društveni ugovor. Novi društveni ugovor neostvariv je, smatra Tamir, uz građanski nacionalizam koji se odriče tradicije.

Treba promijeniti paradigmu i učiniti nacionalizam moralnim, a globalizam sebičnim, odnosno promijeniti sadašnju predominantnu percepciju. Ne može postojati solidarnost između članova zajednice

bez favoriziranja te grupe u odnosu na drugu. To je, objašnjava Tamir, u ljudskoj naravi. Isto je tako nemoguće imati patriotizam bez zastava, himni i simbola grupnog identiteta, jer je to u suprotnosti s postulatima socijalne psihologije. Kako bi (novi) nacionalizam postao liberalniji i tolerantiji, potrebno je prihvatiti da i druge nacije imaju pravo, pa i dužnost, staviti svoje interese na prvo mjesto. Potrebno je osigurati i zaštitu prava etničkih manjina, pri čemu se očituje razlika između liberalnoga i neutralnoga građanskog nacionalizma. To je "novi društveni ugovor" – treći put između ljudskih prava i sloboda, s jedne strane, te društvene solidarnosti i grupnog identiteta, s druge. Sredina između dvaju ekstrema, kako kaže Tamir, "brutalnoga neoliberalizma" i "ksenofobnoga nacionalizma" (str. 181). Taj srednji put lijek je za moderne demokracije.

Argumenti Yael Tamir od objave u veljači 2019. doživjeli su i nekoliko praktičnih potvrda. Primjerice, danski su se socijaldemokrati na parlamentarnim izborima u lipnju založili za restriktivniju migrantsku politiku, a francuski predsjednik Emmanuel Macron nedavno je također postrožio migracijske zakone. Zasigurno će, kako bi udovoljili zahtjevima biračkoga tijela, "mainstream" stranke sve više preuzimati takve politike. Važno je istaknuti da argumenti Yael Tamir (pogotovo ekonomski) nisu primjenjivi u Hrvatskoj, jer Tamir govori o zapadnoeuropskom i američkom iskustvu. U vrijeme žustrih debata o populizmu, globalizmu i suverenizmu, Tamir zastupa prilično nezastupljenu, dobro argumentiranu, lijevo nacionalističku poziciju, koja je svakako vrijedan doprinos.

Tomislav Kardum

<https://doi.org/10.5559/di.29.3.10>

Tomislav Brković, Ivan Markešić (Ur.) RAMA 1968. OD ISELJAVANJA DO INTEGRACIJE Zbornik radova

Prozor: Općina Prozor-Rama, 2018., 893 str.

Povodom pedesete obljetnice izgradnje Ramskoga jezera, 7. prosinca 2018. godine organiziran je Međunarodni znanstveno-stručni skup u Prozoru. Na tom skupu predstavljen je *Zbornik radova Rama 1968. Od iseljavanja do integracije*. Zbornik obuhvaća devet tematskih blokova. Nakon *Predgovora* J. Ivančevića i *Uvoda* urednika, prvi je blok naslovljen *Zemljopis Rame*, koji počinje radom *Geografski smještaj, položaj, stanovništvo i gustoća naseljenosti općine Prozor-Rama* M. Pavličevića i I. Šarčevića. Autori navode da je površina općine 477 km², a po popisu stanovništva iz 2013. godine u općini je živjelo 14 200 stanovnika. Općina je smještena u jugozapadnome dijelu Bosne i Hercegovine, na krajnjem sjeveru Hercegovačko-neretvanske županije. Magistralna cesta M 16-2 općinu na jugu povezuje s Jablanicom, a na sjeveru s Gornjim Vakufom-Uskopljem i Bugojnom. Općina je od županijskoga središta Mostara udaljena osamdesetak kilometara, a od Sarajeva 110 kilometara. Najveći dio općine smješten je na nadmorskoj visini od 500 do 1000 metara. Rijeka Rama izvire na visini oko 540 metara, a u starom koritu do ušća duga je 34 km i najveći je pritok Neretve. Pritoci Rame jesu Prozorčica, Dušica, Volujak i Gračanica. U gornjem toku rijeke Rame 1964. započela je izgradnja hidroelektrane, a završena je 1968. godine potopivši oko 25 km² uglavnom najplodnijega zemljišta. Brana je visoka 103 metra, u kruni je na nadmorskoj visini od 598 m duga 230 metara. Snaga HE Rama iznosi 160 MW, a godišnje